

میلاەت که نه‌گه‌تی هات

برادره‌ریکی خوشه‌ویستم کۆپی چهند لایه‌ره‌ی کتیبه‌ی فارسی بو ناردووم. ناوه‌روکی کتیبه‌که، میژووی په‌وه‌ندییه سیاسییه‌کانی ئیران و کۆماری ئازهر بایجان (۱) ه و له‌لایهن و ه‌زاره‌تی کاروباری دهره‌وه‌ی کۆماری ئیسلامی ئیرانه‌وه بلاو کراوه‌ته‌وه. کتیبه‌که به فارسی نووسراوه و ناوه‌روکی سیاسی و میژوویی هه‌یه.

نوسهری کتیبه‌که، به‌هرام نه‌حمه‌دیان، له به‌شی "توضیحات" ی لایه‌ره‌ ۳۸۲ دا ژیننامه‌یه‌کی کورته‌ی بو 'حه‌یده‌ر عه‌لییف' سه‌ره‌ک کۆماری پێشووی کۆماری ئازهر بایجان ریک خستوو، و له ژیننامه‌که‌دا خاڵیکی گرنه‌گ سه‌رنجی برادره‌که‌می راکێشاره‌ که به باشم زانی بیخه‌مه به‌رچاوی خوینهری کوردیش ئه‌ویش هه‌وآلیکی سه‌یر و سه‌مه‌ریه‌:

"حه‌یده‌ر عه‌لییف" سه‌ره‌ک کۆماری پێشووی ئازهر بایجانی سوڤیه‌تی، کورد بووه!

نوسهری کتیبه‌که، ژیننامه‌ی حه‌یده‌ر عه‌لییفی به‌م شیوه‌یه ده‌ست پێکردوو:

"حه‌یده‌ر عه‌لییف" کوری عه‌لی ره‌زا، له ۱۰ ی مانگی مه‌ی ۱۳۲۳ له بنه‌مه‌آله‌یه‌کی کرێکاری مام ناو‌نجی کوردانی کۆچه‌ر - که به کوردی په‌زیدی ناسرابوون، له شاری نه‌خجه‌وان له دایک بوو" (ل. ۳۸۲)

به‌م شیوه‌یه‌ش درێژه به نووسینه‌کانی ده‌دات:

"عه‌لییف قوتابخانه‌ی سه‌ره‌تابی و ناوه‌ندی و په‌یمانگای فیرکردن و باره‌ینانی له شاری نه‌خجه‌وان خویند. ۱۶ سالان بوو چوو بو باکو و چوو نه‌ستیتوتی بپیشه‌سازی ئازهر بایجانمه‌وه (۱۹۳۹ تا ۱۹۴۱). له سالی ۱۹۴۱ دا بوو به سه‌روکی لقیکی شورای کۆمیساریای گه‌لی کۆماری خودموختاری نه‌خجه‌وان" (هه‌مان شوین).

دیاره ئه‌و کۆماری خودموختاره‌ی نه‌خجه‌وان که نوسهر نامازه‌ی پیده‌کات، جیاوازه له کۆماری خودموختاری کوردستان (با کوردستانی سوور) که سه‌رده‌می لێنن و به‌فرمانی راسته‌مخۆی ئه‌و له رۆژی ۷ ی مانگی ۷ ی سالی ۱۹۲۳ دا له لایهن کیرۆف نه‌ندامی سه‌روکایه‌تی ریبهرایه‌تی په‌کیه‌تی دامه‌زرانی له رۆژی ۱۷/۷/۱۹۲۳ دا له لایهن کیرۆف نه‌ندامی سه‌روکایه‌تی ریبهرایه‌تی په‌کیه‌تی سوڤیه‌تییه‌وه راکه‌بینرا. به‌لام کۆماره ساواکه، دواي مردنی لێنن و له سه‌رده‌می حوکمی ره‌شی ستالین له سالی ۱۹۲۹ دا هه‌له‌وشایه‌وه و هه‌موو خاکه‌که‌ی که‌وته سه‌ر ئازهر بایجان (۲).

نوسهر له درێژه‌ی ژیننامه‌ی حه‌یده‌ر عه‌لییف دا ده‌نووسیت

"... له مانگی جولای ۱۹۶۹ دا وه‌ک سه‌کرته‌ری په‌که‌می کومینه‌ ناوه‌ندی حزبی کومونیه‌ستی ئازهر بایجان هه‌له‌بژیررا و به‌گۆیره‌ی سه‌سته‌می ئیداری په‌کیه‌تی سوڤیه‌تی پێشو، هه‌ر له‌ده‌مه‌وه ریبهرایه‌تی ئازهر بایجانی به‌ده‌سته‌وه گرت و ماوه‌ی ۱۶ سال له پۆسته‌دا مایه‌وه. له مانگی دیسه‌مبهری ۱۹۸۲ دا بوو به نه‌ندامی ده‌فته‌ری سیاسی کومینه‌ی ناوه‌ندی حزبی کومونیه‌ستی په‌کیه‌تی سوڤیه‌ت و له

باکووه چوو بو مؤسکو، ماوهیهکیش جیگری یهکهمی سهروکی شورای وزیرانی یهکیهتی سوڤیهتی بوو. له سهردمی ریبرایهتی لئیونید بریژنیف دا یهک له ئەندامانی کارای ریبرایهتی حزبی کومونیستی یهکیهتی سوڤیهتی بوو... بهلام دواي نهوهی گورباچوف له سالی ۱۹۸۵ دا دهسهلاتی سهند، عهلییف لهگهڵ نهو ریبره لاوهی سوڤیهتا ناحهزی نواند و نهویش له سهرکاری لابرد... له هاوینی ۱۹۹۰ دا گهرايهوه باکو و له ههمان سالدا بوو به نوینهی گهلی نازمربايجان و له ۱۹۹۱ دا کرایه سهروکی مهجلیسی بهرزی کوماری خودموختاری نهخجهوان" (لل ۳۸۲ و ۳۸۳).

نووسه بهم شیوهیه کوتایی به ژیننامهی عهلییف دههینیت:

".. دواي كوشتاری سالی ۱۹۹۱ ی خهلكی باكو له لایهن نهرتشی سوورمه، ئەندامیهتی خوی له حزبی کومونیست پووچهل کردهوه... پهلهمانی کومار [ی نازمربايجان] له نهخجهوان بانگی کردهوه باکو و ومک سهروکی پهلهمانی نازمربايجان ههلیانبرارد... ئینجا له دنگدانی خهلك بو ههلیانبردنی سهرهک کوماری نازمربايجان له مانگی ئوکتوبری ۱۹۹۳ دا، ومک سهرهک کوماری نوئی نازمربايجان ههلیانبرارا... ههیدمه عهلییف چوار جار میدالیای لنین و میدالیای نهستیرهی سووری خهلات کرا و تاقه نازمربايجانی (۳) یا موسولمانیکه بووبیته ئەندامی دهفتیری سیاسی حزبی کومونیستی یهکیهتی سوڤیهتی... له ههلیانبردنی سالی ۱۹۹۸ یشدا کرایهوه سهرهک کوماری نازمربايجان... بهلام له ۱۲ ی دیسمبری ۲۰۰۳ دا به هوی نهخوشیهوه، له خهستهخانهیهکی ولاته یهکگرتوووهکانی نهمریکا کوچی دوايي کرد" (لل ۳۸۴ و ۳۸۵).

نهوه کورتهی بابتهیک بوو وا له کتییی 'بههرام نهحمهیدیان' دا سهبارته به ههیدمه عهلییف نووسرابوو. به داخهوه سهراوهیهکی نهوتوم لهبهردهستدا نهبوو بتوانم ههوالهکه له شوینیکی دیکه تاقی بکهمهوه، 'گووگل' و 'ویکی پیدیا' ش یارمهتییهکی مهسهلهکهیان نهادم (۴). بهلام تهناوته به بی پهسند و پشت راستکردنهوهی کهسان یا سهراوهکانی تر، نهو ووتاره کورته روخساری کهسیکمان بو دهنهخشینیت که گهیشتوته پله و مهقامی بهرزی نهوتو، که کهمتر روژههلاتیهک توانویهتی پینان بگات و خزمهتیکی وای به گهلی نازمربايجان کردوه که خهلكی وولاتهکه دواي ههرسی یهکیهتی سوڤیهتیش، ریبرایهتی و سهرهک کوماری نازمربايجانیان بهو سپاردوه و نهک هه خوی بهلکوو ئیستا "ئیلهام عهلییف" ی کوری نهویشیان کردوته سهرهک کوماری وولاتهکهیان.

نهوهی لیرهدا جیگهی باسی منه، نهوهیه که عهلییف دواي نهو سالانهی وا کوماری خودموختاری کوردستانی سوڤیهت ههلوهشایهوه و خاکهکهی خرایه سهر نازمربايجان، لهنهخجهوان و باکو دهست رویشتووی حزب و پهلهمان بوو. نهو نهک هه ههولیکی بو قهرهبووی نهو بریاره زالمانهیهی ستالین و باقروف و جیگرانی نهو نهاد، بهلکوو کههسهیهک بوو بو دریزهدان بهو سیاسهته چهپهله و سهقامگیر کردنی زیاتری دهسهلاتی نازمربايجان به سهر خاکی کورداندا.

نهوهی کوردیک خزمتهی گهلانی دیکه بکات نهک هه خراپ نییه بهلکوو جیگهی شانازیشه، بهلام خزمهتکردن- چ به خویی و چ به بیگانه، شیواز و ئوسلووب و رادهی خوی ههیه و پهرااندنی هیلای سوور و هینانی بیگانه بو سهر خاک و زید، شتیکی جیاواز له خزمهتکردنی مرؤقایهتییه و دووره له هه چهشنه شانازییهک. من نامهویت زمانی خاوینی مهنتیقی وهلابنیم و شتیکی بلیم که له عورفی

میژوونوسینی ئەمڕۆدا نییه، بەلام ئەم ووتارە بە کوردی دەنوسم و کورد دەیخوینتەوه، ئەگەر
میژوو نووسین 'عورف' ی خۆی هەبیت، کوردیش 'عورف' یکی سیاسی هەیه و ئەویش ئەهویه بەو
چەشنە کەسانە هیچ نائیت جگە له 'جاش'!

ئەوش کۆپی رووبەرگ و لاپەرە ۳۸۲ ی کتێبهکه:

منابع

- *Strategic Assessment of Central Eurasia*. The Atlantic Council of the Central Asia - Caucasus Institute, SAIS. 2001 United States,
- Coene, Fredrik. *Nato and the South Caucasus: much ado about nothing*. Central Asia and the Caucasus, No.3(21),2003. Sewden

توضیحات

حیدر علی یف

حیدر علی یف فرزند علی رضا در ۱۰ مه ۱۹۲۳ در یک خانواده کارگری متوسط‌الحال از کردهای مهاجر که به کردهای یزیدی موسوم بوده‌اند در شهر نخجوان به دنیا آمد. تحصیلات ابتدایی تا متوسطه و دانشسرای تعلیم و تربیت را در نخجوان به پایان رساند. در ۱۶ سالگی به باکو رفت و وارد انستیتوی صنایع آذربایجان شد (۱۹۳۹-۱۹۴۱). در سال ۱۹۴۱ رئیس شعبه‌ای از شورای کمیساریای خلق جمهوری خودمختار نخجوان بود و در سال ۱۹۴۴ در ارگانهای امنیتی دولت آذربایجان شروع به کار کرد.

در سال ۱۹۶۴ به معاونت ریاست کمیته امنیت دولتی آذربایجان تعیین شد. در سال ۱۹۶۷ ریاست این دایره را به عهده گرفت. حیدر علی یف در ژوئیه ۱۹۶۹ به عنوان دبیر اول کمیته مرکزی حزب کمونیست آذربایجان انتخاب شد. طبق سیستم اداری اتحاد شوروی سابق علی یف از آن لحظه رهبری آذربایجان را در دست گرفت و مدت ۱۶ سال در این مقام باقی ماند. در دسامبر ۱۹۸۲ زمانی که حیدر علی یف به عضویت دفتر سیاسی کمیته مرکزی حزب کمونیست اتحاد شوروی درآمد، از باکو عازم مسکو شد و مدتی معاون اول صدر شورای وزیران اتحاد شوروی بود.

۱. نازربایجان دوازدهمین رهبر جمهوری آذربایجان است و سهر به‌خو بونی ۱۶ کوماری پیشروی له کوتایبه‌کانی سده بیستم، بو به کوماریکی سهر به‌خو و به‌هوی کانگای گهره‌ی نه‌توهه، له‌چاو کوماره سوسیالیستی‌کانی پیشروی ناو یه‌کیه‌تی سو فیه‌تی پیشکوه‌تی نابووری زوری به خویه‌هه بینی. پیته‌ختی و لاتمه‌که شاری باکو یه و ژماره‌ی دانیش‌توانی هه‌موو کوماره‌که ده‌وروبه‌ری ۹ ملیونه و به‌شیکه‌ی که‌می کوردیشی تیدایه که خاومنی هیچ مافیکی نه‌توه‌یی نین و مافی نه‌ه‌یان نییه ناوی خویان و بنه‌ماله‌یان و مک کورد تو‌مار بکن. ژماره‌ی کوردی کوماری نازربایجان به تاییه‌ت دوازدهمین رهبر اتحاد شوروی و نازربایجان که سهر ناوچه‌ی قهره‌باغ و هه‌لاتنی کورد له ناوچه‌که رووی له زیادی ناوه و به‌شیک له کوردی نهر منستانیش روویان له‌وی کردوهه، به‌لام هیچ مافیکی سیاسی و کومه‌لایه‌تی و نه‌توه‌ایه‌تیبیان پی ره‌وا نه‌بینر اوه. به داخوه سیاستی ره‌سمی کوماری نازربایجان له‌مهر نه‌توهه غیره تورکه‌کان له ژیر کارتیکه‌ری زوری سیاستی که‌مالیستی ده‌ولتی تورکیادایه و نمک هر له کوماری نازربایجان، به‌لکو له نازربایجانی نیرانیش دنه‌ی نازربایجان دژ به کورد ده‌دن و ده‌یان‌ه‌ویت ژیانی هاوبه‌شی نه‌و دوو گه‌له برایه که بو ماوه‌ی چهن‌دین سده به برایه‌تی و هاوشانی ژیاون تووشی نسکو بکن.

٢. پروانه:

Nizameddin Rezayev, "Another Sad Story – [The] Red Kurdistan", Kurdish Media, Monday June 5th, 2006

به سپاسی زۆرمهوه بۆ کاک حسینی قازی که ئەو وتاره بەکەڵەکەیی بۆ ناردم.

٣. یا کورد!

٤. کاک برایمی فەرشی له ئیمیلێکدا بۆی نووسیم که له سالی ١٩٧٧ له تهوریز له مائی دوستیکی خۆی بووه که میوانیان له باکووه بۆ هاتوووه:

"میوانهکان ژن و پیاویکی خزمیان بوون. له گهڵ پیاوکه زۆرم قسه کرد، باسی شوورموی و ئازهر بايجان و زۆر شتی دیکه، که زانی کوردم، کوتی 'حهیدەر عهلی ئوف' بش کورده، من ئەو دەم زۆر گرینگیم بهو قسهیه نهدا. دواتر چهند جاری دیکهم ئەو قسهیه بیستهمه، که جنابی کورد بووه. دیاره منیش تهنیا بیستوممه. بهلام باوهر دهمکه، مئژووی کورد لهو بارهیهوه وهک هیچ نهمهوهیهکی دیکه نییه، لام وایه ئەوه یهکتیک له تاییهتەندیبهکانی کهسایهتی ئیمهیه، گهر وینهت بوئی ههر دهیان وینهت له ئەو سهردهمهی خۆمان دهدهمی له ئیران و شوینی تر، خۆ ئوزال بهرچاوترینیان بوو، پیت وایه مامه له بهغدا کوردایهتی دهکات؟"